

TILL WOJTO

Universität Leipzig / Lipšćańska uniwersita

Institut für Sorabistik / Institut za sorabistiku

ORCID: 0009-0001-3597-4038

e-mail: till.vogt@uni-leipzig.de

SABINE ASMUS

Universität Leipzig / Lipšćańska uniwersita

Institut für Sorabistik / Institut za sorabistiku

ORCID: 0000-0002-3458-621X

e-mail: sabine.asmus@uni-leipzig.de

KAK WJELE KOMPETENTNYCH POWĚDARJOW DOLNOSERBŠĆINY JO W LĚŠE 2024? PÓWOBLICENJE NA ZAKŁAŽE AKTUALNYCH DATOW

How many competent speakers of Lower Sorbian are in 2024?
An estimation based on latest data

Abstract: Lower Sorbian is a Slavic language that has become almost extinct. As is the case of Upper Sorbian, there are no academic estimations of the current number of speakers of Lower Sorbian. Many German-language publications, including texts published by governmental institutions, overestimate the numbers of Lower Sorbian speakers, they are outdated or simply wrong. The authors take an innovative approach, initially defining a competent speaker of a minority language, and finally coming up with an estimation of the number of competent speakers of Lower Sorbian in 2024 based on latest data.

Keywords: Lower Sorbian, sociolinguistics, number of speakers, minority languages, endangered languages, revival, learners.

1. Nětejšny staw slěženja

Pódobnje ako w paže gónoserbskeje rěcy njepšedlaže teke za dolnoserbsku rěč aktualne póšěžujobne licby powědarjow¹, kótarež dejali bys zakład za strategije k zdžaržanju a rewitalizěrowanju rěcy. Zwenka serbskorěčneje community cesto kursěruju cele njerealistiske licby ako 20.000 Dolnych Serbow, změstymi teke na online-prezencach statnych organow² a w nimskorěčnych publikacijach Załožby za serbski lud³,

¹ W nastawku se wužywa generiski maskulinum. Měnjone su wšykne rody.

² Na pśikład na webboku <https://www.sorben.sachsen.de> sakskeje statnjeje ministraŕki za kulturu a turizm: 'Rund 60.000 Sorben leben in Deutschland, davon etwa 20.000 Niedersorben in der brandenburgischen Niederlausitz und 40.000 Obersorben in der sächsischen Oberlausitz zwischen Kamenz / Kamjenc, Bautzen / Budyšin, Weißwasser / Běła Woda und Hoyerswerda / Wojerecy.'

³ Na pśikład w brošurce 'Die Sorben in Deutschland' z lěta 2019: 'Die rund 20 000 Niedersorben im Südosten Brandenburgs sind in etwa 50 Dörfern des Landkreises Spree-Neiße, in weiteren Orten der

kótarež se zrownju cesto njeglucnje interpretěruju ako licby powědarjow dolnoserbskeje rěcy. Take licby a jich interpretacija w zjawnosći su problematiske, dla toho až pšewopacniju wobraz reality⁴. Internje w serbskich institucijach artikulěrowane licby su wó wjele niše, njenamakaju pak drogu do zjawnosći a cesto jim feluju wědomnostny zakład⁵. Aktualny brach na spušćobnych sociolinguistiskich datach jo ned ewidentny, gaž glědamy na slědujuce fakty:

- Censuse, w kótarychž se pšaaju za narodneju pśisłušnosću a / abo powědanymi rěcami, se njepšewjeduju.
- Slědna wobšyrnjejša studija k pówoblicenju powědarjow dolnoserbskeje rěcy jo se pšewjadła wót 1993 do 1995 (Jodlbauer / Spiess / Steenwijk 2001).
- Slědna publikacija z wědomnostnje funděrowanym pówoblicenim powědarjow dolnoserbskeje rěcy jo wujšla pśed žaseś lětami (Lewaszkiewicz 2014).

Pśedlažecy nastawki fokusěruju na kompetentne powědarje dolnoserbsčiny. Za to se definěruju kompetentne powědarje w tśešem wótrězku pśed specifiskeju slězynu mjenšynoweje rěcy. Napósłědku se pówoblicyjo aktualna licba kompetentnych powědarjow dolnoserbsčiny na zaklaže zjawnje pśistupnych datow. Ale zapřědka póglědnjomy do stawiznow licenja powědarjow, kótarež se pśedewšym w staršych publikacijach cesto nadrobnje njeklasificěruju.

2. Licba Dolnych Serbow resp. powědarjow dolnoserbsčiny wót 1843 do 2014

Nejrańše publicěrowane licby se pósěguju na pśisłušnosć k serbskemu ludoju a su se dobyli w ramiku cerkwinskih abo statnych censusow, tak na pś. licby pódate wót Jana Arnošta Smolerja w ‘Próznicki Serskego ludu we górejnych a dołojnych Łužycach’ z lěta 1843 a wót Richarda Andree w ‘Wendische Wanderstudien : Zur Kunde der Lausitz und der Sorbenwenden’ z lěta 1874, citěrowane z oficjelneju censusowu, kótarež stej se pšewjadlej w lětoma 1849 a 1861. Předne wědomnostne nastawki wó libje powědarjow dolno- a górnoserbsčiny jo wózwjawił serbski gymnazialny ceptař, rěcywědnik a ludowědnik Arnošt Muka (1854-1932). Wót 1884 do 1886 jo wózwjawił styri zwisujuce nastawki wó aktualnem stawje serbskeju rěcowu, žož se teke namakaju licby powědarjow, wobšyrne wopisanja ludnosći w serbskich jsach ako teke licby fararjow a serbskich namšow. Předny žěl ‘Delnjołužiske Serbowstwo w lěće 1880’, žož

Kreise Oberspreewald-Lausitz und Dahme-Spreewald sowie in der kreisfreien Stadt Cottbus/Chóšebuz zu Hause.’ (Schiemann/Scholze 2019: 7) Tam pódana licba Górnoserbow se relatiwěruju z pśispomnješim ‘ihrer Herkunft nach’ (Schiemann/Scholze 2019: 7), ale teke to jo torjeca informacija. Serbske kórjenje ga ma w Górnej ako teke w Dolnej Łužycy wjele wěcej luži. Wó wjele mjenjej luži pak ma znaša dolno- resp. górnoserbskeje rěcy.

⁴ Pódobnje problematiske su klasifikacije, ako se změstymy namakaju we wědomnostnych resursach. Tak se njerozeznawa w ‘Atlas of the World’s Languages in Danger’ (Moseley 2010: 24-25) mjazy dolno- a górnoserbsčinu. ‘Sorbian’ se klasificěruju ako *definitely endangered*, lěcrownož by se dejala dolnoserbsčina glědajucy na jeje witalnosć skerjej klasificěrowaš ako *severely endangered* abo *critically endangered*.

⁵ Casy njejo móžno licby, raz wózwajjone na internetowych prezencach serbskich a statnych institucijow, pózdžej na tych samych prezencach zasej namakaš, kaž stej awtora pśi swóжих rešersach zwěsćilej.

awtor wopisujo tegdejšny staw dolnoserbšćiny, bazěrujo mjazy drugim na terenowem slěženju, kótarež jo Muka pšewjadł pógromaže z pólskim etnologom Alfonsom Parczewskim (1849-1933) w lěšojskich proznych lěta 1880 (Muka 1884: 3). Akle w lětomu 1955 a 1956, pótakem 75 resp. 76 lět pó wobšyrnych studijach Arnošta Muki, jo pšewjadł Ernst Tschernik z pomocu napšašnikow zasej wobšyrne wědomnostne slěženje za licbu powědarjow serbšćiny, a to w 750 lužyskich jsach. Wuslědk jogo studije jo był, až celkowna licba powědarjow dolno- a górnoserbšćiny jo wót kónca 19. stolěša do zachopjeńka drugeje połojce 20. stolěša wó počtu spadnuła, licba powědarjow dolnoserbšćiny samo wó dwě tšešinje. Wuslědk jogo slěženja njejsu se publicěrowali. Je jo dokumentěrował Ludwig Elle w publikaciji ‘Sprachenpolitik in der Lausitz’ z lěta 1995 (Elle 1995: 241-242 a Elle 1995: 244-265). Za pśiducych 40 lět jo licba powědarjow dolnoserbšćiny wónowotki wó dwě tšešinje spadnuła, kaž jo se wukopało w slědnej wobšyrnej sociolinguistiskej studiji, kótaruž su pšewjadli Ralf Jodlbauer, Gunter Spieß and Han Steenwijk w nadawku Serbskego instituta wót 1993 do 1995. Na zaklažach wubraných dolnołužyskich jsow, w kótarychž su se slěžarje napšašowali za rěčnymi znašami, su ekstrapolěrowali, až maksimalnje 7.000 luži jo hyšći měło znaša dolnoserbšćiny (Jodlbauer, Spiess, Steenwijk 2001: 35-39). Do teje licby zalicone su byli luže jano z pasiwnymi znašami, luže z defektiwnymi znašami kaž teke luže zwenka Łužyce.

Dašne a aktualnješe pówoblicenja powědarjow dolno- a górnoserbšćiny su rozdrošćone pó wědomnostnej literaturje. Je wugódnošijo Tadeusz Lewaszkiewicz w lěše 2014. Na zaklažach wšakich publikacijow, mj. dr. Ludwiga Elle (Elle 2000) a Nicole Dołowy-Rybińskeje (Dołowy-Rybinska 2012), suži, až móžo w nejžwušem paže hyšći 1.000 luži aktiwnje w dolnoserbskej rěcy komunicěrowaš a 8.500 luži aktiwnje w górnoserbskej rěcy. Z tych 1.000 luži z aktiwnymi znašami dolnoserbšćiny by maksimalnje 200 do 250 luži wobkněžyło pisnu rěč. (Lewaszkiewicz 2014: 43-44).

Dołojcna tabulka pśedstaja pódša licby Dolnych Serbow resp. powědarjow dolnoserbšćiny z publikacijow wót 1843 do 2014. Dopolnošći dla su teke licby Górnych Serbow resp. powědarjow górnoserbšćiny a celkowne licby Serbow resp. powědarjow dolno- a górnoserbšćiny pódane, gaž ma awtor take w swójej publikaciji.

Lěto, awtor	Dolne Serby / powědarje dolnoserbšćiny	Górne Serby / powědarje górnoserbšćiny	Serby / powědarje serbšćiny
1843 Schmalzer	72.000	92.000	164.000
1861 Bogusławski			164.000
1849 Andree			141.649
1861 Andree			137.416
1880 Muka	72.410	93.657	166.067
1889 (Vossische Zeitung)			170.000
1905 Černý			146.076
1938 Nowina	39.020	72.251	111.271
1956 Tschernik	22.120	57.976	80.096
1995 Jodlbauer / Spiess / Steenwijk	7.000		
2014 Lewaszkiewicz	1.000	8.500	9.500

3. Chto jo kompetentny powědaŕ? – problematika a wopyt definicije

W pśedlažecem nastawku dej se pódas pówoblicenje licby kompetentnych powědarjow dolnoserbšćiny. Kompetentne powědarje se za to definěruju ako **wósoby, kótarež mógu rěc wużywaš nadregionalnje a we wšykných rěcnych domenach a kótarež maju wšykne rěčne zamóžnosći (powědanje, sluchanje, pisanje, cytanje), pši comž njetrjeba se kuždy subsystem rěcy bžez brachow wobkněžyš.**

Toś ta definicija jo pódobna na definiciji niwowowu C1 a C2 pó *Zgromadnem europskem referencnem ramiku za rěcy* (ZER, engelski *Common European Framework of Reference for Languages*). Niwow C2, cesto pomjenjony ako ‘blisko maminorěčnosći’, se definěrujo tak (Council of Europe 2024):

Can understand with ease virtually everything heard or read. Can summarise information from different spoken and written sources, reconstructing arguments and accounts in a coherent presentation. Can express him/herself spontaneously, very fluently and precisely, differentiating finer shades of meaning even in more complex situations.

Dla toho až se wót wuknicow a wuknikow na kóncu sekundarnego schójženka II, pótakem pó abiturje, w serbšćinje wócajujo pši funkcionalnej komunikatiwnej kompetency (sluchanje, powědanje, cytanje, pisanje, wobkněženje rěcnych srědkow) niwow B2, dodajo se how hyšći wótpowědna definicija pó ZER:

Can understand the main ideas of complex text on both concrete and abstract topics, including technical discussions in his/her field of specialisation. Can interact with a degree of fluency and spontaneity that makes regular interaction with native speakers quite possible without strain for either party. Can produce clear, detailed text on a wide range of subjects and explain a viewpoint on a topical issue giving the advantages and disadvantages of various options.

Reducěrowane rěčne domenysu charakteristiske za mjeńšynowe rěcy. Dolnoserbška rěc se žinsajšny žen zwětšego w institucijach wużywa ako žělowa rěc. Familije, žož se rěc pó dokóńcnem pšetergnjenju intergeneracionalneje transmisije⁶ zasej wużywa ako wšedna rěc (pódlá nimšćiny a / abo drugih słowjańskich rěcow), móžoš pšisamem na palcach zlicyš. Slědne maminorěčne maju lěbda kontakty mjazy sobu, jich rěčne zamóžnosći su cesto wobgranicowane na lokalny dialekt a dla brachujućeje rěčneje interakcije glědajucy wóteběraju. We wjele padach felujo jim pšisnorěčna kompetenca w serbšćinje. Južo w přědnem lětzasetku 21. stolěša jo se licba maminorěcnych taksěrowała ako mjeńša nježli 200⁷. Glědajucy na pšerězne starstwo tych luži tencas móžomy z toho wuchadaš, až jo žinsa mjenjej ako 100 luži, ako su dolnoserbsku rěc ako přědnu rěc abo w swóych přědných žywjeńskich lětach pódlá nimšćiny w familijach nawuknuli.

⁶ Intergeneracionalna transmisija dolnoserbskeje rěcy jo se za wětšy žěl srjež 20. stolěša dokóńcnje pšetergnuła w zwisku z katastrofalnymi wustatkowanjami Drugeje swětoweje wójny, ze zničenim tradicionelnych burskich strukturow jsow pšez kolektiwizěrowanje rolnikafstwa a z póstupujuću industrializaciju.

⁷ Jadna se wó njepublicěrowane licby, kakež su T. Wojtoju sobuželašerje Serbskego instituta w Chóšebuzu zdžělili.

Wót wóteběrajućeje licby maminorěčnych ma se wótgranicowaš rosćeca kupka wuknjecych (engelski *learners*), ako su měli přědny kontakt ze serbskeju rěču – nje-glědamy-li na mału gjarstku górzeje naspomnjonych parcielnje serbskorěčnych familijow – w žiśownjach a / abo zakładnych šulach abo akle ako dorosćone. Charakteristiske za wuknjeje su wobkněženje standardizěrowaneje dolnoserbsčiny w rozdźělnej kwalisce, felujuće znaša dialektow, felujuće znaša tradicionelnych rěčnych domenow, felujuće znaša idiomatizmow a frazeologizmow a wót přědneje rěcy krađu wobwliwowana fonetika. Jich wužywanje rěcy se bejnje wóthylilo wót wužywanja rěcy hyšći na kóncu 19. stolěša, žož jo se serbska rěč powědała wót wětšego žěla wejsneje ludnosći a pśisamem we wšykných wšednych domenach. Pódobnje ako w paže drugih europskich mjenšynowych rěcow, na pś. waliziščiny, wuwija se dolnoserbsčina glědajucej k *network language* pó definiciji Sabine Asmus (Asmus 2020):

A potentially extreme communication-specific use of a language in a regularly reduced range of registers and domains of the language, which may exclude the standard language or all registers save an incidental and/or individual one; largely serving the purpose of whatever existing stable or instable network – formally or informally – rather than common community communication.

4. Aktualne licby

4.1. Certifikacija pó Zgromadnem europskem referencnem ramiku

Rěčny centrum WITAJ pšewjedujo w kooperaciji z Institutom za sorabistiku Lipsčanskeje uniwersity kužde lěto certifikacije pó Zgromadnem europskem referencnem ramiku za rěcy. W měrcu 2024 jo se přědny raz wótměła certifikacija za niwow C1. Materialije za niwow C2 hyšći njejsu nažěłane. Wót zachopjeńka certifikacijow 1. oktobra 2016 do měrcu 2023 jo dwanasćo luži dostało certifikat za niwow B1 a tšo luže su dostali certifikat za niwow B2.

4.2. Konwersaciske kurse Šule za dolnoserbsku rěč a kulturu

Šula za dolnoserbsku rěč a kulturu (‘Rěčna šula’), institucija za kubłanje dorosćonych w nosařstwje měšta Chóšebuza, póbitujo ceły řěd rěčnych kursow dolnoserbsčiny za wšake rěčne niwowy. Tak pomjenjonym ‘konwersaciskim kursam’ resp. ‘rěčnym konsultacijam’ jo pšěrědowany niwow C1 pó ZER. Licby wobžělnikow na konwersaciskich kursach Rěčneje šule wót 2002 do 2022 su byli⁸:

2002: 19	2003: 14	2004: 33	2005: 46	2006: 61	2007: 62	2008: 65
2009: 56	2010: 39	2011: 41	2012: 22	2013: 28	2014: 27	2015: 55
2016: 44	2017: 49	2018: 48	2019: 48	2020: 37	2021: 41	2022: 29

⁸ Licby jo T. Wojtoju měšćanska institucija *Šula za dolnoserbsku rěč a kulturu* k dispoziciji stajiła.

Pšerěžna licba wobžělnikow za ten cas jo była 43,2. Naspomnješ ma se, až wobžěliju se cesto samske wósoby, mjazy nimi sobužělašerje serbskich institucijow, Gónoserby a snadna licba zwenka Łužyce bydlecych luži. Wjele z nich su wjelgin motiwěrowane a powědaju cele zagórnje serbski. Šula za dolnoserbsku rěc a kulturu ga bituju jim dobru góžbu za wužywanje rěcy, kótaraž we wšednem dnju wětšyny kursistow žednu rolu njegrajo. Njeglědajucy na elan a pilnowanje kursistow jo jich rěcny staw wjelgin rozdžělny. Pódla wětšyny kursistow, kótarež hyšći njejsu se pšiswójli ceły gramatiski system rěcy a kótarymž casy feluju wšedne leksemy, jo mała mjeńšyna pó górzejce pódaney definiciji kompetentnych powědarjow, ako se na kursach wobžěliju, aby z drugimi do rozgrona pšišli.

4.3. Wuknice a wukniki zakładnych šulow a Dolnoserbskego gymnaziuma

Dolnoserbski gymnazium jo gymnazium města Chóšebuza, na kótaremž jo dolnoserbsčina obligatoriski pšedmjat až do abitury. Wuchadny rěcny niwow wšykných wuknicow a wuknikow w ‘moderných cuzych rěcach’, ku kótarymž se teke licy serbsčina, na zachopjeńku kwalifikaciskeje faze, pótakem pši pšechože ze 10. lětnika do 11. lětnika, jo pó oficialnem ramikowem planje B1+ (MBS 2022: 5). W běgu dweju lětowu až do abitury deje wšykne wuknice a wukniki ako minimalny standard došěgnuš niwow B2, njewótwisnje wót toho, lěc wuknu serbsčinu w zakładnem kursu z tšimi wuchbnymi góžinami wob tyžeń abo we wugbašowem kursu z pšes wuchbnymi góžinami wob tyžeń (MBS 2022: 19). Slědujuca tabulka pšedstaja licby wuknicow a wuknikow w slědnem šulskem lěše do abitury wót šulskiego lěta 1994/95 do šulskiego lěta 2022/23. Do šulskiego lěta 2011/12 jo to był 13. lětnik, wót šulskiego lěta 2012/13 12. lětnik. Licby njediferencěruju mjazy zakładnym a wugbašowym kursom⁹:

1994/95: 18	1995/96: 13	1996/97: 16	1997/98: 22
1998/99: 24	1999/2000: 34	2000/01: 25	2001/02: 27
2002/03: 64	2003/04: 76	2004/05: 69	2005/06: 72
2006/07: 71	2007/08: 100	2008/09: 96	2009/10: 78
2010/11: 50	2011/12: 70	2012/13: 69	2013/14: 83
2014/15: 72	2015/16: 64	2016/17: 65	2017/18: 69
2018/19: 45	2019/20: 72	2020/21: 63	2021/22: 54
2022/23: 71			

We celku jo wót šulskiego lěta 1994/95 do šulskiego lěta 2022/23 1.652 wuknicow a wuknikow serbsčinu do slědnego lětnika abiturneje faze wuknuło a z tym nominelnje ako minimalny standard došěgnuł rěcny niwow B2 pó ZER. Chtož znajo rěcny staw abiturientow Dolnoserbskego gymnaziuma, musy pšiwdaš, až w nejwušem paže 10% abiturientow napšawdu maju rěcny niwow B2. Pótakem by to było maksimalnje 165 abiturientow za zajžonych 20 lět. Z tych se rozsuzijo wětšy žěl za studium resp. za žělo zwenka serbskego konteksta, tak až se pšiswójona rěcna kompetenca pla wětšyny zasej zgubijo. To wótbyšćujo teke snadna licba absolwentow, kótarež se rozsuzijo za

⁹ Licby jo T. Wojtoju bramborske ministafstwo *Ministerium für Bildung, Jugend und Sport* k dispoziciji stajiło.

studium na Institutu za sorabistiku w Lipsku. Za studium sorabistiki abo ceptarstwa serbsčiny se z Dolnjeje Łužyce w pšerězku zajžonych 10 lět kužde lěto imatrikulěrujo jedna wósoba. Wjeliki žěl dorosta w dolnoserbskich institucijach se togodla žinsa rekrutěrujo ze słowjańskego wukraja. Mjaz tymi lužimi ze słowjańskego wukraja pak su pšecej zasej wósoby, kenž su ako stipendiaty Załožby za serbski lud studěrowali sorabistiku w Lipsku.

4.4. Projekt za imersiju dorosćonych ZORJA

W lěše 2022 stej chemikař Maksimilian Hasacki a muzikowy a kulturny redaktor dolnoserbskego radija RBB Gregor Kliem, wobej absolwenta Dolnoserbskego gymnaziuma, oficielnje załožylej projekt za imersiju dorosćonych¹⁰ z mjenim ZORJA, kenž se financěrujo ze srědkow Nimskego zwězka za strukturnu změnu w něgajšnych brunicych krajinach¹¹. Koncept jo, až kupka dorosćonych bžez pšedznašow dolnoserbskeje rěcy wuknu žases mjasecow, pšě dnjow za tyžeń a kuždy žěl šesć góžin serbsčiny a to z ‘imersiwnymi, inowatiwnymi a intensiwnymi’ metodami, kaž iniciatora projekta pišotej na internetowych bokach projekta. Jich wobžělenje wótpowědujo połnocasowemu žěloju a se zarownujo ze stipendiumom, kenž se orientěrujo, wótwisnje wót pówołańskeje kwalifikacije, na minimalnem myše resp. na sajžbach zwězkowego spěchowanja wukubłanja BAföG (Hasacki, Kliem 2022). W septembrje 2023 jo se zachopił přědny pšeběg z dwanasćo lužimi, kótarež wuknu pla styrjoch ‘rěcnych trenarjow’. Zaměr jo, až wobžělniki se pšiswóje ‘běžnu rěcnu kompetencu’, kótaraž se pak na bokach projekta bližej njeprecizěrujo. Až do lěta 2050 kšě z projektom 1.000 nowych powědarjow generěrowaš. Dla toho až přědny pšeběg se skóncyjo w juniju 2024 a projekt hyšći njejo ewaluěrowany¹², njejo hyšći móžno pósužiš rěcnu kompetencu wobžělnikow pó pšějženju programa. Pširownujomy-li koncept projekta z drugimi metodami wuknjenja rěcow, mógał planowany wučbny cas, něži 1.200 góžin, teoretiski dosegas za došěgnjenje niwowa C1.

4.5. Sobužělašerje serbskich institucijow a druge serbske aktery

Wětšy žěl kompetentnych powědarjow dolnoserbsčiny wucyniju žinsa sobužělašerje serbskich institucijow, w kótarychž se serbsčina wužywa ako žělowa rěc. Su to wětšy žěl luže z wusokošulskim studiumom sorabistiki, slawistiki abo drugih filologijow, kulturneje wědomnosći abo etnologije ako teke něgajšne ceptarje. Wóni su derje mja-zy sobu zwězane, se zmakaju pšawidłownje na serbskich kulturnych zarědowanjach,

¹⁰ Slovo *imersija* jo wótwóžone wót łatyńskego substantiwa *immersio*, dalejš wót łatyńskego werba *immergo* ‘nurim, zanurijom’. Imersija se how rozmějo ako metoda wuknjenja cuzeje rěcy pó principach pšiswójenja přědneje rěcy z tym, až se wuknjecy systematiski wustajijo cuzorěcnemu wobswětoju.

¹¹ Ideja za projekt jo nastała pó informacijach załožarjowu na zaklažach podobnych imersiskich projektow w połnocnej Americe a w Bretońskej.

¹² Sobužělašerje Serbskego instituta w Chóšebuzu su na zjawnych zarědowanjach awizěrowali, až Serbski institut pšewzejo ewaluaciju projekta.

kótarež cesto sobu organizěruju, a wětšynje jich jo konsekwentne wužywanje serbskeje rěcy wjelgin wažne. Weto žělaju w dolnoserbskich institucijach teke wósoby bžez dosehajucych znaśow rěcy – kaž cele aktualnje w redakciji Nowego Casnika – we wědomnostnych institucijach kaž teke w sekretariatach a wobchodach. W cełku jo wósebne w staršej generaciji sobužěłašerjow serbskich medijow a kubłańskich institucijow wižes wusoka rěčna kompetenca a w młodšej generaciji wobstawna zwólniwosć se rěcnje dalej kubłaš. Rěčne zamóžnosći ceptařkow a ceptarjow na zakładnych šulach a na gymnaziumje su kradu rozdźělne. Jano we wuwžešnych padach su wóni rěcnje napšawdu kompetentne. Měrimy-li rěcnu kompetencu w dolnoserbskich institucijach pó górzejce danej definiciji kompetentnych powědarjow a zalicyjomy-li hyšći druge serbske aktery, ako njejsu kšuse w serbskich institucijach pśistajone, a wuměńkarje, dostanjomy licbu wót něži 50 kompetentnych powědarjow we tej kupce.

4.6. Serbskorěčne familije a dalejdawanje rěcy pśez wuknjece

Rěcnemu centrumoju WITAJ w Chošebuzu jo tuchylu 15 familijow znatych, žož nanejmenjej jaden ze starjejšeju powěda z gólešim, z gólešima resp. ze žišimi serbski (Melcher 2024: 2). W lěše 2017 jo RCW założył projekt ‘Serbski powědajuce familije’¹³, ako dej wužywanje a kwalitu rěcy w familijach spěchowaš. Měnenja sobužěłašerjow Rěcnego centruma wó rěcnej kompetency starjejšych na drugem boce kradu diwergěruju¹⁴. Wědomnostny monitoring, žož by se jich kompetenca ze standardizěrowanymi metodami měřila, až doněta felujo. Wušej togo se kritizěrujo rěcny output žiši ako teke jich zwólniwosć k spontanemu wužywanju rěcy (Melcher 2024: 6).

5. Facit – licba kompetentnych powědarjow dolnoserbšćiny w lěše 2024

Wuchadajucy wót górzejce diskutěrowanych datow a licbow jo móžno aktualnu licbu kompetentnych powědarjow dolnoserbšćiny pó definiciji w tšešem wótrězku gropnje pówoblicyš:

- Pši certifikaciji pó ZER njejo se až doněta w žednom paže rěčna kompetenca na dosehajucem niwowje zwěsćila, dokulaž materialije za niwow C2 hyšći njejsu nažěłane.
- W konwersaciskich kursach Šule za dolnoserbsku rěc a kulturu se kursisty rěcnje dalej kubłaju. Jano jednotliwce wótpowěduju kriterijam definicije kompetentnych powědarjow. Za wětšy žěl su to sobužěłašerje serbskich institucijow, ako njetrjebaju se how separatnje licyš. Jano we wuwžešnych padach su to luže, kótarež bydle zwenka Łužyce.
- Mjazy wóthadnikami Dolnoserbskego gymnaziuma jo ekstremnje rědko něchten, ako wótpowědujo definiciji kompetentnego powědarja. Wětšy žěl tych wósobow pochada ze serbskorěcnych familijow.

¹³ Mimo togo su familije w lěše 2019 załožyli towaristwo ‘Gromaže’.

¹⁴ Take jo se we wósobinskih rozgromach ze sobužěłašerjami wukopało.

- Hyšći njejo znate, kaku rěcnu kompetencu změju wósoby, kótarež su pšejšli imer-siju w ramiku projekta ZORJA. W nejžlěpšem paže móžo se licyš ze žases nowymi ‘běžnymi’ powědarjami wob lěto. Pó měnjenju awtorowu předlažecyho nastawka njamóžo se z metodiku projekta došěgnuš rěcna kompetenca, kótaraž by inkludě-rowała wšykne rěčne zamóžnosći, předewšym pisnorěcnu kompetencu. Wušej togo njejsu perspektiwy pó absolwěrowanju kursa jasne. Nanejmnjenjej glědajucy na so-cialnu slězynu wobžělnikow zdaju se byš njewěšte. W mjazynarodnem pširowno-wanju se pokažo, až se trjebne rěčne kompetence za dalejdawanje a šyrjenje rěcy (*dissemination*) jano zdžaržuju, gaž se rěc wužywa na žěle a w familijach.
 - W dolnoserbskich institucijach žěla žinsa něži 50 wósobow, kótarež wótpowěduju kriterijam definicije kompetentnych powědarjow. Do teje kupki se teke lice druge aktery, kótarež su w serbskej zjawnosći aktiwne, a nējajšne sobužělašerje institu-cijow, jolic až su hyšći žywe.
 - Wětšy žěl maminorěcných južo njewótpowěduju definiciji kompetentnych powě-darjow, dokulaž njewuměju pisnu rěc, rěc zewšym wěcej njewužywaju abo doku-laž su jich zamóžnosći wobgranicowane na jich lokalny dialekt a na kradu redu-cěrowanu licbu rěcných domenow.
 - Rěcnemu centrumoju WITAJ w Chóšebuzu jo 15 familijow znatých, žož nanej-mnenjej jaden ze starjejšeju powěda z gólešim, z gólešima resp. ze žišimi serb-ski. Glich se rěcna kompetenca starjejšych wót sobužělašerjow RCW rozdžělnje pósužujo. Teke rěcny output a zwólniwosć žiši k spontanemu wužywanju rěcy se w literaturje kritizěrujo. Dla togo njejo we wokognušu cele jasne, w kak wje-le padach wótpowěduju starjejše (južo) how pódanej definiciji kompetentnych powědarjow.
- **Na zaklaže how diskutěrowanych datow sužitej awtora, až jo aktualnje 50 do 100 kompetentnych powědarjow dolnoserbsčiny. Dla wótemrěša staršeje generacije lažy nažēja na wuknjecých wšyknych starstwowych kupkow kaž teke na młodšej generaciji, na pšiběrajucej libje familijow, žož nanejmnjenjej jaden ze starjejšeju powěda z gólešim mjenjej abo wěcej konsekwentnje serbski, a na drugih projektach k rewitalizěrowanju rěcy. W danem konteksće pak, žož se samo wót kompetentnych powědar-jow wěcej njewócakujo wobkněženje wšyknych subsystemow rěcy resp. žož wobkněženje wšyknych subsystemow dajo se lěbda došěgnuš, grozy zgubjenje rěcneje strowoty¹⁵, ako móžo naslědku dowjasć k rěcnej změnje resp. wobgranicowanej rěcnej kontinuiše.**

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Authors' Contributions: The authors confirm sole responsibility for the following: study conception and design, data collection, analysis and interpretation of results, and manuscript preparation.

¹⁵ Terminus ‘rěcna strowota’ se definěrujo tak: ‘Language health is the degree of stability of a lan-guage system with its sounds, forms, structures and idiom acrossdialect and domain use as far as histori-cally developed, affecting all its subsystems and their interplay’ (Asmus 2020).

Bibliografija

- Andree R., 1874, *Wendische Wanderstudien : Zur Kunde der Lausitz und der Sorbenwenden*, Stuttgart.
- Asmus S., 2020, *1.000.000 speakers of Welsh in Wales by 2050?*, workshop *Minority Languages in a Globalized World*, Praha (URL: https://www.academia.edu/42378552/1_000_000_Welsh_speakers_by_2050).
- Council of Europe, 2024, *Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)*, Strasbourg, URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>.
- Dołowy-Rybińska N., 2012, *Witalizacja i rewitalizacja – strategie zachowania języków mniejszościowych na Górnym i Dolnym Łużyczach*, w: Szewczyk B. (red.), *Serbołużyczanie wobec tradycji i wyzwań współczesności. Język – Literatura – Kultura*, Katowice, s. 39-57.
- Elle L., 1995, *Sprachenpolitik in der Lausitz*, Bautzen.
- Elle L., 2000, *Die heutige Situation der sorbischen Sprache und Konzepte zu ihrer Revitalisierung*, w: Šatava L., Hose S. (red.), *Erhaltung, Revitalisierung und Entwicklung von Minderheitensprachen*, Bautzen/Budyšin, s. 17-21.
- Hasacki M., Kliem G., 2022, *ZORJA, Domowina Niederlausitz Projekt gGmbH*, URL: <https://zorja.org>.
- Jodlbauer R., Spiess G., Steenwijk H., 2001, *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache*, Cottbus.
- Lewaszkiewicz, T., 2014, *Dolnołużycki i górnołużycki – języki zagrożone czy wymierające?*, „*Slavia Occidentalis*“ 71/1, s. 37-53.
- Melcher B., 2024, *Serbske familije a dalejdawanje dolnoserbsčiny ako mjeńšynowa rěc*, „*Serbska šula*“ 77, z. 1, s. 2-6.
- Ministerium für Bildung, Jugend und Sport des Landes Brandenburg (MBS), 2022, *Rahmenlehrplan für die gymnasiale Oberstufe : Teil C : Sorbisch/Wendisch*, Landesinstitut für Schule und Medien Berlin-Brandenburg, Ludwigsfelde.
- Moseley C., 2010, *Atlas of the World's Languages in Danger*, Paris.
- Muka A., 1884, *Delnjołužiske Serbowstwo w lěće 1880*, „*Časopis Maćicy Serbskeje*“ 37, z. 1, Budyšin.
- Norberg M., 2019, *Projekt „Serbski powědajuce familije“ w RCW*, „*Serbska šula*“ 72, z. 3, 66-70.
- Schiemann M, Scholze D. (red.), 2019, *Die Sorben in Deutschland*, Bautzen/Budyšin.
- Smoler J.A., 1843, *Próznicki Serského ludu we górejnych a dołojnych Łužyczach*, Grimma.
- Tschernik E., 1954, *Die Entwicklung der sorbischen Bevölkerung von 1832 bis 1945*, Berlin.